

І. В. Головська,
кандидат педагогічних наук, старший викладач
golovskaya-ira@yandex.ua;

І. П. Петренко,
старший викладач
(Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського)
innapetrenko@bk.ru

ПСИХОЛОГО-ФІЗІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Статтю присвячено характеристиці психологічних і фізіологічних особливостей учнів молодшого шкільного віку. Особливу увагу приділено визначенню ефективних методів і прийомів навчання англійської мови у школі першого ступеня. З метою запобігання труднощів у вивченні іноземної мови рекомендовано використовувати елементи інтерактивного навчання. Серед найбільш ефективних названо наступні методи: метод "асоціативного куца", "мікрофон", метод проєктів, робота в парах, робота в групах тощо.

Ключові слова: психологічні і фізіологічні особливості учнів молодшого шкільного віку, метод асоціативних символів, інтерактивне навчання, мовне портфоліо.

Постановка проблеми. За умов, коли вивчення іноземної мови стає обов'язковим складником загальної культури людини, що відкриває перед нею додаткові можливості самореалізації в усіх сферах життя, проблема навчання іноземної мови на ранньому етапі виявляється особливо актуальною.

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти у 2012-2013 навчальному році запроваджено обов'язкове вивчення іноземної мови з першого класу, що спонукало вітчизняних науковців та методистів до пошуку нових підходів щодо організації навчально-виховного процесу з врахуванням психологічних та фізіологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення сенситивного періоду для початку вивчення іноземної мови, найбільш ефективних форм та засобів навчання іноземної мови на ранньому етапі та особливостей організації вивчення іноземної мови у початковій школі – це лише декілька з довгої низки наукових проблем, що знаходяться у центрі постійної уваги вітчизняних та закордонних дослідників. Наукові праці Н. Борисової, І. Зимньої, І. Кукуленко-Лук'янець, Л. Москалюк, Г. Рогової, К. Слесик присвячені визначенню психолого-педагогічних засад організації іншомовної освіти в Україні. Сучасні підходи до вивчення іноземної мови у загальноосвітніх навчальних закладах охарактеризовано у роботах Л. Биркун, О. Вишневського, О. Карп'юк, С. Ніколаєвої, Л. Панової, В. Плахотника, В. Редько. Науковці Н. Бабін, О. Бігич, Л. Божович, Л. Виготський, Н. Гальскова, Л. Макарова, В. Мухіна, О. Онисюк, С. Роман, Л. Столяренко, І. Яворська-Ветрова, О. Dunn, S. Halliwell та ін. наголошують на необхідності врахування вікових особливостей молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови в початковій школі.

Мета статті – охарактеризувати психологічні і фізіологічні особливості молодшого шкільного віку та визначити ефективні методи і прийоми навчання англійської мови у школі I ступеня.

Виклад основного матеріалу. Уже у віці шести років психофізіологічний розвиток дітей досягає рівня достатнього для засвоєння основ іноземної мови. Це обумовлюється, передусім, здатністю дітей цієї вікової категорії точно відтворювати почуті звуки та інтонації, а також їхньою схильністю до багаторазового повторення. Саме ці якості, разом із дитячою допитливістю, багатою уявою та прагненням до гри, сприяють ефективному оволодінню дітьми молодшого шкільного віку основами іноземної мови, незважаючи на їхню нездатність зрозуміти пояснення граматичних правил і структур.

На думку С. Роман, передумовою успішного раннього шкільного навчання іноземної мови є врахування психофізіологічних факторів, оскільки суб'єктом навчального процесу є учень як такий. Дослідниця зазначає, що неможливо організувати навчання іноземної мови, не беручи до уваги вікових фізіологічних, психічних та індивідуально-психологічних характеристик учнів початкових класів, не враховуючи природи навичок і вмінь іншомовного спілкування, а також досвіду дітей у рідній мові, не вирішуючи провідних психологічних завдань початкової освіти [1: 19].

Результати проведених експериментальних досліджень переконливо засвідчують, що характерною рисою молодшого шкільного віку є наявність значних резервів розвитку. З початком навчання дитини у школі відбувається перебудова усіх її пізнавальних процесів, набуття нею якостей, властивих дорослим людям. Дитина включається в нові для неї види діяльності і системи міжособистісних відносин. У цей віковий період до провідних видів діяльності, поряд із спілкуванням і грою, долучається і навчальна діяльність. Загальними характеристиками усіх пізнавальних процесів дитини стають їх продуктивність і стійкість. З перших днів навчання школяреві необхідно протягом тривалого часу утримувати увагу, сприймати і засвоювати усе те, що розповідає учитель. У дітей цієї вікової групи відбувається перехід від

наочно-образного до словесно-логічного мислення, розвивається увага, уява, інші аспекти психічної діяльності. Процес вивчення іноземної мови, таким чином, покликаний не лише забезпечити оволодіння учнями навчальним матеріалом, але й стимулювати загальний інтелектуальний і психічний розвиток учнів.

Молодші школярі, на початковому етапі опанування англійською мовою, вже мають певні сформовані мовні навички, які дають їм змогу виразити себе в інтелектуальній, емоційній та соціальній сферах життя. Вони вправно володіють деяким словниковим запасом рідною мовою, можуть творчо його використовувати, їм притаманна багата фантазія та уява, вони усвідомлюють різницю між реальністю та вигадкою, можуть працювати в групі і вчитися в інших. Вчителі початкової школи та методисти зазначають, що діти цієї вікової групи здатні зрозуміти сказане, не сприймаючи кожне слово окремо. Інтонація, жести, міміка, вираз обличчя вчителя – все це допомагає їм зрозуміти незнайомі слова, а іноді і фрази. У них добре розвинена довготривала пам'ять, засвоєна інформація зберігається досить тривалий період часу.

Однак необхідно зауважити, що учні даної вікової категорії не можуть довго зосереджувати увагу на одному об'єкті або дії, оскільки процеси збудження у корі головного мозку ще домінують над процесами гальмування. Діти швидко втомлюються. Тому урок іноземної мови має бути динамічним, емоційним, насиченим такими вправами, які дають змогу урізноманітнити навчальну діяльність, допомагають зосередити увагу учнів на навчальному матеріалі. На думку провідних вітчизняних методистів, специфічними ознаками уроку іноземної мови в початковій школі повинні бути мовленнєва спрямованість, комплексність та опора на рідну мову учнів. Вправління у спілкуванні має переважати над завданнями, які передбачають сприймання навчального матеріалу та осмислення його, оскільки саме комунікативні завдання готують учнів до взаємодії з іншими людьми у реальних життєвих ситуаціях. Комплексність уроку іноземної мови передбачає взаємозв'язок різних видів мовленнєвої діяльності у процесі опанування знаннями. С. Роман зазначає, що комплексний характер уроку створює умови для опори на індивідуальні психічні особливості учнів, що сприяє вдосконаленню їх сприймання та розуміння під час опрацювання навчального матеріалу [1: 154-155].

У методичній літературі звернено увагу на те, що ефективність навчання іноземної мови загалом більш ніж на 70 % залежить від рівня сформованості вміння аудіювання. Робота по формуванню його посідає особливо важливе місце на початковому етапі навчання іноземної мови, оскільки саме в цей період діти вперше знайомляться з іноземною мовою, вчать слухати і розуміти сприйняте, реагувати на отриману інформацію. Переважну частину навчального часу вчитель приділяє саме формуванню аудіювання як базового рецептивного вміння. Його роль полягає не тільки в отриманні різносторонньої іншомовної інформації, а й у формуванні фонематичного слуху, вимови тощо, які необхідні для розвитку умінь в говорінні, читанні, письмі [2: 26].

Учні молодшого шкільного віку здатні запам'ятовувати досить значний обсяг мовного матеріалу. У зв'язку з цим виникає потреба у пошуку ефективних шляхів представлення інформації. Одним із таких шляхів може бути використання методу асоціативних символів у процесі вивчення лексичного матеріалу. Цей метод базується на принципі асоціативного зв'язку, що встановлюється між психічними утвореннями у свідомості людини, якщо вони виникають одночасно або одне за одним. Розробці цієї проблеми присвячено низку наукових праць Л. Гусак, яка зауважує, що традиційно у методиці пропонують такий спосіб засвоєння нової лексики: вчитель озвучує іншомовне слово, а потім розкриває його значення. На думку науковця, такий спосіб оволодіння новою лексичною одиницею має низку недоліків: пропонувані слова ані в значеннєвому, ані в емоційному плані не є важливими для школярів, їх семантизація займає близько двадцяти хвилин уроку. Вона повертає увагу до того, що головним у слововживанні є не усвідомлення значення слова, а розуміння його функції у мові, його призначення. Саме тому Л. Гусак пропонує засвоювати форму і значення слів завдяки ситуативній віднесеності, необхідності висловлення учнями своїх думок і почуттів. Для оптимізації навчання лексики вона пропонує використовувати символічне зображення слів і навіть словосполучень, що буде сприяти швидкому і міцному запам'ятовуванню матеріалу. Науковець наголошує на тому, що використання різних прийомів запам'ятовування, таких як довільні і мимовільні, механічні і логічні, безпосередні і опосередковані (символи, знаки, жести, опорні сигнали), сприятиме розвитку інтелектуальних функцій аналізу і синтезу, формуванню вміння узагальнення, вдосконаленню мислення молодших школярів [3: 16].

Також необхідно звернути увагу на наявність явища "імпринтингу" – закарбовування мовного або мовленнєвого матеріалу у свідомості за умови необхідної мотивації, стимулу. Це передбачає широке використання різноманітних форм роботи, цікавих ігор, пісень, римівок, віршів. Значну роль відіграють музичний супровід, міміка, жести, рухи, звукоімітація [4: 225]. Важливо добирати завдання, які б давали змогу задіяти різні види пам'яті, опиралися на індивідуальні психічні особливості учнів, підходили аудіалам, візуалам та кінестетикам. Це можуть бути завдання типу: *listen and do*, *listen and move*, *listen and repeat*, *listen and draw*, *listen and colour*, *listen and label*, *listen and classify*.

Відомо, що діти із задоволенням роблять те, що їм цікаво. Найважливішою рушійною силою, здатною викликати інтерес дитини до занять іноземною мовою і стимулювати слухання, є ігрова ситуація. У методичній літературі зазначено, що гра впливає на психічний розвиток дитини, сприяє виникненню

класифікуючого сприйняття, становленню мимовільної уваги і пам'яті, розвитку мови, вмінь спілкування, інтелектуальному зростанню. Специфічними ознаками гри є почуття рівності учасників, атмосфера захопленості й радості, відчуття посиленості завдань [5: 10]. Саме в умовах захоплюючої для дитини ігрової ситуації виявляється прагнення до наслідування і рухової активності. Встановлено, що якщо в процесі іншомовної мовленнєвої діяльності задіяні відразу кілька органів сприйняття (слух, зір, рух), то дитина значно краще і швидше запам'ятовує мовний матеріал і з великим бажанням його відтворює. Отже, гра дає можливість вчителю переключити увагу учнів, зняти емоційне та фізичне навантаження, запобігти швидкій втомлюваності.

Також з метою запобігання труднощів у вивченні іноземної мови доречно впроваджувати у навчальний процес елементи інтерактивного навчання, яке передбачає діалогічну взаємодію між учителем та учнями. Яскравим прикладом ефективного застосування інтерактивних методів навчання саме у початковій школі є метод побудови "асоціативного куща", який передбачає пошук учнями слів, що пов'язані з визначеною учителем темою. Результатом виконання вправи є створення учителем своєрідного "куща", який поступово збільшується у розмірах.

Метод "Мікрофон" дає можливість учневі, до рук якого потрапляє "символічний мікрофон", висловити свою думку чи позицію під час відповіді на запитання по черзі. Важливим є те, що відповіді не оцінюються і не коментуються, що сприяє подоланню мовного бар'єру.

Не менш ефективним виявляється метод роботи в парах, який сприяє розвитку в учнів вміння самостійно формулювати власне висловлювання, аргументувати свою точку зору, критично мислити, дає поштовх до розвитку навичок спілкування загалом. Близьким до нього є метод роботи в малих групах. Розвиток навичок співробітництва, відпрацювання механізмів активного слухання, удосконалення вміння подолання суперечок у поглядах шляхом пошуку спільного рішення є головними перевагами застосування зазначених методів у процесі оволодіння молодшими школярами основами іншомовного спілкування.

В подальшому рекомендується використовувати методи, що передбачають творче застосування опрацьованого мовного матеріалу. Одним із таких методів є проектна форма роботи. Його використання створює сприятливі умови для спілкування іноземною мовою в умовах максимально наближених до реальних життєвих ситуацій через ознайомлення з автентичними іншомовними матеріалами. У ході виконання проектних завдань проявляється готовність учнів до спілкування іноземною мовою на міжкультурному рівні, відбувається інтенсивний інтелектуальний розвиток дітей. Особливу зацікавленість цей метод викликає в учнів у зв'язку з необхідністю використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій у процесі підготовки мультимедійних презентацій.

Врахування психологічних та фізіологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку є також важливим на етапі контролю та оцінки результатів навчальної діяльності школярів. Однією із сучасних інноваційних технологій оцінювання навчально-пізнавальної діяльності дитини у відповідності до її психо-фізіологічних особливостей є технологія створення "Мовного портфоліо" у формі збірки документованих досягнень дитини у вивченні іноземної мови. Перевагою застосування цієї технології є те, що вона, з одного боку, дозволяє як учителю, так і батькам виявити труднощі та успіхи дитини в оволодінні іноземною мовою і планувати подальшу роботу відповідним чином, а, з іншого боку, формує у дитини навички критичного самоаналізу та самооцінки.

Висновки. Отже, неспростовним виявляється той факт, що лише за умови врахування психо-фізіологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку при плануванні уроків іноземної мови у школі першого ступеня, можливо максимально раціонально організувати навчальний процес за рахунок встановлення адекватних цілей, а також підбору та застосування ефективних засобів і форм навчання у відповідності до реалій навчального середовища. Наведені методи і прийоми взаємодії з учнями сприяють посиленню мотивації до навчання, дозволяють вчителю урізноманітнити форми подання інформації, індивідуалізувати процес навчання, а школярам оволодіти навичками самоконтролю та самоаналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Роман С. В. Методика навчання англійської мови у початковій школі : [навчальний посібник] / С. В. Роман. – К. : Ленвіт, 2009. – 216 с.
2. Басіна А. Методика викладання іноземної мови в початковій школі / А. Басіна. – К. : Шкільний світ, 2007. – 128 с.
3. Гусак Л. Є. Застосування методу асоціативних символів у процесі вивчення англійського лексичного матеріалу / Л. Є. Гусак // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2011. – № 17. – С. 15–19.
4. Make your lessons brighter / [упоряд. С. Тулупова, І. Берегова]. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с.
5. Стом О. Ю. Навчальні ігри в початковій і середній школі / О. Ю. Стом, С. В. Рудь. – Х. : Вид. група "Основа", 2010. – 127 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Roman S. V. Metodyka navchannia anhliskoi movy u pochatkovii shkoli [Methods of Teaching English in the Primary School] : [navchalnyi posibnyk] / S. V. Roman. – K. : Lenvit, 2009. – 216 s.

2. Basina A. Metodyka vykladannia inozemnoi movy v pochatkovii shkoli [Methods of Teaching the Foreign Language in the Primary School] / A. Basina. – К. : Shkilnyi svit, 2007. – 128 s.
3. Husak L. I. Zastosuvannia metodu asotsiatyvnykh symboliv u protsesi vyvchennia anhliiskoho leksychnoho materialu [The Use of the Method Regarding Associative Symbols in the Process of Learning the English Lexical Material] / L. I. Husak // Nauk. visn. Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrainky [The Scientific Journal of Volyn National Lesya Ukrainka University]. – 2011. – № 17. – S. 15–19.
4. Make your lessons brighter / [uporiad. S. Tulupova, I. Berehova]. – К. : Red. zahalnoped. haz., 2005. – 128 s.
5. Stom O. I. Navchal'ni ihry v pochatkovii i serednii shkoli [Educational Games in the Primary and Secondary School] / O. I. Stom, S. V. Rud. – Kh. : Vyd. hrupa "Osнова", 2010. – 127 s.

Матеріал надійшов до редакції 15.05. 2015 р.

Головская И. В., Петренко И. П. Психолого-педагогические основы обучения английскому языку в начальной школе.

Статья посвящена характеристике психологических и физиологических особенностей детей младшего школьного возраста. Особое внимание уделяется определению эффективных методов и приемов обучения английскому языку в школе первой ступени. С целью предотвращения трудностей в изучении иностранного языка рекомендуется использовать элементы интерактивного обучения. Среди наиболее эффективных названы следующие методы: метод "ассоциативного куста", "микрофон", метод проектов, работа в парах, работа в группах и т. д.

Ключевые слова: психологические и физиологические особенности детей младшего школьного возраста, метод ассоциативных символов, интерактивное обучение, языковое портфолио.

Holovska I. V., Petrenko I. P. Psychological and Physiological Foundations of Teaching English in the Primary School.

The research deals with the most effective methods and forms of teaching foreign languages to primary school pupils in accordance with their psychological and physiological peculiarities. The key scientific method used in the research is the method of comprehensive analysis of the scientific and methodological literature with the main accent on the current research by Ukrainian scientists. It is determined that at the primary school age children's psychology and physiology undergo some serious changes caused by learning becoming one of their leading activities together with the interaction and play. All these changes directly affect the process of the foreign language acquisition which can be made a lot more effective by introducing into the educational process appropriate elements of the interactive teaching. Interactive teaching is understood as an interactive dialogue between a teacher and a pupil. The following methods of interactive teaching are singled out as the most efficient: educational projects, "association bush", "microphone", pair and group work etc. The use of interactive teaching methods can greatly diversify the process of processing and understanding the information, can motivate children to learn more and can make it easier for them to memorize all the necessary material. At the same time these methods help to develop the pupils' attention and concentration skills. It is stressed that the special attention should be paid to the correct lesson planning. "The language portfolio" proves to be the most effective method of assessing the primary school pupils' proficiency in a foreign language. The results of the research show that only by taking into consideration all the psychological and physiological peculiarities of primary school pupils a foreign language teacher can effectively and reasonably organize the learning process, can adequately use all the educational means, can plan foreign language lessons on the appropriate scientific level and predict real learning outcomes according to the real life learning environment.

Key words: psychological and physiological peculiarities of primary school children, method of associative symbols, interactive learning, language portfolio.